

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ ISTORIE. CIVILIZAȚIE. CULTURĂ

DOCTORAT ȘTIINȚIFIC ÎN DOMENIUL ISTORIE

ILUSTRĂȚII DIN PRESA ROMÂNILOR DIN
TRANSILVANIA DIN PRIMELE DECENII ALE
SECOLULUI AL XX-LEA

REZUMAT

AUTOR

TEREZA POP

COORDONATOR

PROF. DR. NICOLAE SABĂU

CLUJ – NAPOCA

2018

Ilustrații din presa românilor din Transilvania
din primele decenii ale secolului al XX-lea –

Rezumat

Titlul, *Ilustrații din presa românilor din Transilvania din primele decenii ale secolului al XX-lea*, a fost ales datorită faptului că periodicele cercetate pentru această lucrare nu sunt exclusiv (ci doar majoritar) publicate în Transilvania. O parte din ele sunt din Banat, o parte din Budapesta, o parte din București. Intenția inițială a demersului de cercetare a fost aceea de a analiza exclusiv ilustrații din presa transilvăneană românească din primele decenii ale secolului al XX-lea, dar o asemenea lucrare ar fi oferit un tablou foarte neclar și concluzii incomplete cu privire la acest subiect. A fost necesară includerea unor periodice majore din Budapesta, București și Timișoara, care aparțineau românilor și care erau destinate și românilor din Transilvania sau, în special românilor din Transilvania. Lucrarea s-a axat pe o arie culturală și nu pe un spațiu geografic delimitat cu rigurozitate.

Din punct de vedere cronologic, am avut în vedere două etape importante din istoria Transilvaniei: primele două decenii ale secolului al XX-lea, în care regiunea aparținea Imperiului Austro-Ungar și primele două decenii de după unirea cu România. Această schimbare de statut a Transilvaniei reprezintă scheletul întregii lucrări deoarece, în cazul tuturor categoriilor de presă studiate – respectiv presa culturală, presa pentru femei, calendarele și presa umoristică – am comparat tipul de conținut vizual (și de presă, în general) specific celor două etape, cu scopul de a identifica tipuri discursive recurente pentru fiecare fază.

Teza este o analiză a părții vizuale a revistelor ca tip de mesaj complementar părții textuale și reprezintă o încercare de investigare culturală a predispoziției unui grup – respectiv românii transilvăneni de la începutul secolului al XX-lea – de a alege un anumit tip de imagini, pentru a transmite idei sau atitudine estetice, pentru a se adresa cititorilor și pentru a se reprezenta. Conținuturile respective au fost comparate și confruntate cu partea textuală, care, în anumite cazuri, reflectă valorile și intențiile din spatele imaginilor, dar uneori le și contrazice complet. Implicit, textul a fost privit dintr-o perspectivă contextual-istorică. Întrebările principale cu care a fost întâmpinată dualitatea de structură a revistelor au fost: este limbajul vizual al revistelor primitiv, în comparație cu cel textual? Este limbajul vizual un mijloc prin care sunt compensate neajunsurile și limitările părții textuale?

S-a apelat în primul rând la metodologia specifică istoriei artei. Imaginile din reviste, respectiv creațiile originale, dar și ilustrațiile reproduse, au fost analizate din punct de vedere stilistic, formal și iconografic. Această analiză a fost realizată în corelație cu fundalul cultural vizual pe care ia naștere arta transilvăneană românească. Prima parte a lucrării constă într-o analiză a artei europene de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, cu o atenție deosebită acordată academismului, art nouveau-lui și stilului neo-românesc și cu o atenție deosebită acordată artei din spațiul austro-ungar și spațiul românesc. Analiza respectivă se concentrează pe elementele vizuale așa zis „naționale” descoperite, cizelate sau inventate în respectiva perioadă de numeroase nații, printre care și maghiarii sau românii. În pofida încercării de a delimita și individualiza culturi naționale, respectivele motive sunt frecvent transferate de la un popor la altul. Lucrarea de față s-a concentrat în mod deosebit pe împrumuturi de motive „maghiare” și „germane” în ilustrațiile românești, cele dintâni, la rândul lor, apropiate și asemănătoare altora. Lucrarea a avut în vedere și componentele „aristocrate - supranaționale” din ilustrații – adesea influențate stilistic de academism și neo-rococo – care au completat limbajul vizual românesc transilvănean.

Lucrarea are patru capitole. Primul capitol este dedicat presei culturale, respectiv presa care a avut cel mai puternic impact asupra societății românești din primele decenii ale secolului al XX-lea. Între acestea se regăsesc revistele de cea mai bună calitate, atât în spațiul românesc, cât și în cel transilvănean. A fost studiat *Luceafărul* (Budapesta, Sibiu, București, Sibiu; 1902-1945), ca o revistă reprezentativă pentru perioada antebelică și *Luceafărul. Revistă culturală, literară și artistică* (Timișoara, 1935-1944), ca o revistă reprezentativă pentru perioada interbelică. În urma analizei conținutului textual s-a constatat ca programul ambelor reviste mizează pe consolidare și dezvoltarea identității naționale prin cultură: într-o formă mai puternic politizată și puțin mai agresivă în perioada antebelică și în perioada interbelică, într-o formă mai rafinată stilistic, atât în ceea ce privește programul artistic, cât și din punct de vedere jurnalistic. Programul vizual al revistelor este și el, în parte, un rezultat al aceluiași intenții de a oferi cititorilor și un corpus de imagini cu caracter național.

Analizând copertele celor două publicații s-a constatat că limbajul vizual interbelic este mult mai coerent și cizelat decât cel antebelic. În cazul revistei *Luceafărul* de la Budapesta și Sibiu se poate constata că parte vizuală a publicației este inspirată din artă specifică spațiului austro-ungar. Se apelează atât la un limbaj academist cât și la unul art nouveau. Imaginile sunt adaptate astfel încât să ofere o posibilă versiune de „stil național”, dar rezultatul este unul deosebit de eclectic și de vag. În încercarea revistei de a oferi

cititorilor imagini cu „caracter național românesc”, în ilustrații vor fi amestecate elemente vizuale de inspirație populară cu elemente cu caracter național „maghiar”.

În cazul revistei interbelice se poate observa maturizarea imaginii cu specific național, în contribuțiile artistului Catul Bogdan, ilustratorul principal la *Luceafărul. Revistă culturală, literară și artistică*. Aceste imagini sunt rezultatul unui sinteze consecvente și expresive a artei de inspirație vernaculară cu elemente de inspirație bizantină, într-o formă finală cu trăsături moderniste.

Capitolul al doilea este dedicat presei pentru femei. În cazul acesta nu s-a putut urma formula metodologică a capitolului anterior și a următoarelor, deoarece nu există presă ilustrată feminină (respectiv presă scrisă și citită în mare majoritate doar de femei) în perioada antebelică. Analiza presei pentru femei din perioada interbelică a fost structurată în jurul unei comparații între spațiul transilvănean și cel bucureștean, cu o atenție deosebită acordată tipurilor de feminism care se pot întâlni în cele două regiuni. Spre deosebire de „feminismul bucureștean” interbelic (în sine, un fenomen foarte restrâns) apropiat de cel occidental din aceeași perioadă, feminismul din Transilvania este unul puternic diminuat de conservatorism politic și morală creștină. Aceste sisteme de valori diferite se reflectă foarte bine și în revistele studiate, respectiv *Tribuna femeii* (București, 1930) și *Lumina femeii* (Cluj, 1920-1922). Programul vizual al celei din urmă este o combinație complexă între art nouveau, academism și neo-rococo; rezultatul unei încercări clare de a indica „modernismul” revistei, cât și atașamentul față de valori tradiționale. Pentru a oferi o imagine mai grăitoare cu privire la aceste subiecte s-au discutat și reviste aflate la poli extremi a celor două poziții, respectiv *Femeia modernă* din București sau *Femeia satelor* din Deva.

Al treilea capitol este dedicat calendarelor. Acestea sunt analizate din nou conform formulei metodologice inițial anunțate, respectiv exemplele antebelice sunt comparate cu cele interbelice. *Calendarul ilustrat al poporului* (Budapesta, 1908-1919) este unicul exemplu de publicație discutat în teză, destinată românilor care adoptă o poziție favorabilă Imperiului Austro-Ungar. Ilustrațiile, preponderent academiste, pe alocuri realiste, reflectă poziția politică a calendarului. *Calendarul foi ilustrate* (Budapesta, 1904-1916), *Calendarul ilustrat pentru toți și toate* (Lugoj, 1920-1929), *Calendarul Aurorei* (Gherla, 1891-1931) sunt exemplele de calendare cu orientare naționalistă românească. Ilustrațiile, de o calitate tehnică inferioară celor din *Calendarul ilustrat al poporului* adoptă un program vizual de inspirație tot academistă, iconografic modelate pentru a reflecta o viață idilică a țăranului.

Imaginile calendarelor au deci un rol decorativ-estetic mai pronunțat, decât un rol militant. Ele indică atașamentul populației românești față de imagini tradiționaliste și familiare. Exemplul excentric discutat în lucrare este *Calendarul Tribunei socialiste* (Cluj, 1924-1929). Orientarea politică de stânga a publicației este reflectată și în ilustrații. Realiste, cu o notă caricaturală și de o calitate foarte scăzută, ilustrațiile se remarcă prin programul iconografic menit să scoată în evidență opresiunea clasei muncitoare.

Al patrulea capitol este destinat presei umoristice. Acest tip de reviste sunt, conform bibliografiei de specialitate, printre puținele cazuri de presă românească transilvăneană care a decăzut în perioada interbelică. Exemplele tratate în lucrare au indicat că nu e vorba neapărat de o decădere, ci de o schimbare a tipului de program și de miză a acestor reviste. Pentru perioada antebelică, a fost discutat ziarul *Calicul – humor și satiră* (Sibiu, 1881-1906). Publicația respectivă, considerată una din cele mai bune reviste de umor din Transilvania, este construită în jurul unui militantism politic naționalist, mascat în umor. Ilustrațiile din revistă nu se pliază însă pe acest program. Nu apar caricaturi ale personajelor politice criticate, ci doar caricaturi ale unor personaje generice tipic românești. Deși revista are un caracter naționalist, popularitatea ilustrațiilor cu caracter auto-ironic va fi foarte crescută. Imaginile respective, reluate de la număr la număr pe tot parcursul existenței revistei, vor deveni mărcile reprezentative ale publicației.

În ceea ce privește presa umoristică din perioada interbelică exemplu ales a fost *Cucu – revistă umoristică* (Cluj, 1933-1934). Revista respectivă ilustrează foarte bine trecerea de la un program naționalist, la un program de orientare politică specifică unui sistem pluripartidist. *Cucu* este o revistă a partidului liberal, iar caricaturile, realizate de Diodor Dure, țintesc în mare măsură înspre membrii partidului țărănist și disensiunile acestora. Se pot întâlni și caricaturi ale unor membrii liberali, ale personalităților politice locale clujene sau chiar și ale regelui. Din punct de vedere stilistic, ilustrațiile din această revistă sunt de o calitate superioară celor din *Calicul*, indicând, din nou, o maturizare a limbajului vizual în perioada interbelică.

În urma analizei tuturor acestor tipuri de reviste s-a putut constata că cultura vizuală românească din Transilvania a fost inventată la sfârșitul secolului al XIX-lea, iar la începutul secolului al XX-lea era încă în faza experimentală, de căutare a „imaginii naționale românești”. În încercarea de a fi modernă, imaginea românească va împrumuta multe

elemente din art nouveau-ul european; în încercarea de a fi autentică va apela la surse de inspirație ca arta vernaculară sau arta bizantină. Din toate aceste încercări transpare faptul că civilizația românească transilvăneană din prima parte a secolului al XX-lea era una deosebit de rezistentă la modernizare și deși, politic vorbind, era naționalistă, era în același timp „atașată” de cultura austro-ungară la care a fost expusă timp de secole.

Cuvinte cheie:

ilustrații, grafică, presă, caricatură, cultură vizuală, art nouveau, calendar